

Tinnen drieluik- of triptiek

Paul Callewaert

Drieluikjes, ook wel triptiekjes genoemd, vervaardigd uit een tinlegering, vormen een bijzonder onderdeel van middeleeuwse privédevotie. Deze kleine kunstwerken dienden als spirituele focuspunten en hulpmiddelen bij het gebed. Ze waren ontworpen om eenvoudig te worden opgesteld in huiselijke privéruimtes, maar dankzij hun compacte formaat konden ze ook gemakkelijk worden meegenomen op reis.

Drieluik met Kruisafneming, Kruisdraging en Verrijzenis. Anoniem, Museum Onze-Lieve-Vrouw-ter-Potterie Brugge.

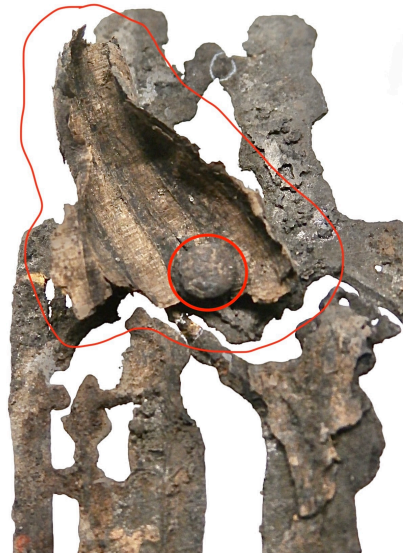
De makers van deze tinnen drieluikjes lieten zich inspireren door de luxueuze handgesneden ivoren exemplaren die in de dertiende en veertiende eeuw grote populariteit genoten, met name in kloosters. Toen echter ook gelovige burgers buiten de kloosters interesse toonden in deze kunstwerken, ontstond er een vraag naar meer toegankelijke en betaalbare alternatieven. Tinnen drieluikjes boden een oplossing. De relatieve kwetsbaarheid van tin en de lagere status van het materiaal in vergelijking met ivoor hebben ertoe geleid dat slechts weinig van deze kunstwerken bewaard zijn gebleven. Ze werden minder zorgvuldig behandeld en zijn door de eeuwen heen vaak verloren gegaan. Toch getuigen de overgebleven exemplaren van hun belangrijke rol in de persoonlijke religieuze praktijk. Op basis van hun technische overeenkomsten met pelgrimsinsignes worden de tinnen drieluikjes gedateerd tussen het midden van de veertiende en het midden van de vijftiende eeuw. Ze zijn een fascinerend voorbeeld van hoe kunst, religie en dagelijks leven in de middeleeuwen samenvloeiden.

De tinnen drieluikjes, bedoeld voor algemene devotie, waren ontworpen om direct tot de verbeelding te spreken en een sterke religieuze boodschap over te brengen. In een tijd waarin het merendeel van de bevolking niet kon lezen of schrijven, moesten de afbeeldingen op deze kunstwerken helder, herkenbaar en Bijbels geïnspireerd zijn. Ze fungeerden niet alleen als hulpmiddelen bij gebed, maar ook als visuele inspiratiebronnen die de gelovigen dichter bij hun geloof brachten. De voorstellingen op deze drieluikjes werden vaak ontleend aan belangrijke momenten uit het leven van Maria en

Christus. Scènes zoals de Visitatie en de Annunciatie, de geboorte van Christus, en zijn kruisiging waren veelvoorkomende thema's. Ook gebeurtenissen als de vlucht naar Egypte en de Kindermoord van Bethlehem vonden hun weg naar deze devotionele objecten.

Door deze krachtige Bijbelse verhalen op compacte en draagbare kunstwerken weer te geven, boden de drieluikjes een diepe geloofsovertuiging teweeg. Ze stelden gelovigen in staat om zich, ongeacht hun achtergrond of scholing, te verbinden met de kern van hun geloof en inspiratie te vinden voor hun persoonlijke gebed.

Een triptiek is een fascinerend kunstwerk dat uit drie panelen bestaat, waarbij het centrale paneel altijd het grootst is. De twee zijpanelen zijn slechts half zo breed, en dankzij scharnieren kunnen ze naar binnen gevouwen worden om het centrale paneel volledig te bedekken. In gesloten toestand biedt het drieluik niet alleen bescherming voor de kunstwerken aan de binnenzijde, maar maakt het ook eenvoudig transport mogelijk. Hierdoor konden zulke kunstwerken gemakkelijk opgeborgen worden of zelfs meegenomen worden op pelgrimstocht. De keerzijde van een gesloten triptiek was vaak met zorg afgewerkt. Bij sommige exemplaren waren kleine lipjes aangebracht om een gekleurde stof of een tinnen plaatje achter te schuiven, waardoor het gesloten drieluik een esthetisch geheel vormde. Bij de terugvondst van dit specifieke exemplaar waren nog resten van hout zichtbaar. Dit wijst erop dat het centrale paneel oorspronkelijk bevestigd was op een dun houten plaatje, vastgezet met klinknageltjes. Op de achterzijde zijn nog altijd twee van deze klinknagels te zien, een stille getuige van de ambachtelijke technieken die ooit werden gebruikt. Dit type constructie onderstreept niet alleen het praktische nut van een triptiek, maar ook de zorgvuldige aandacht voor detail en duurzaamheid, die deze kunstwerken tot waardevolle objecten maakte, zowel in hun eigen tijd als in het heden.

Detail keerzijde van het drieluik, voor de reiniging. Duidelijk nog merkbaar het restant hout met klinknageltje.

Hoewel de triptiek niet meer volledig intact is door het verlies van de bovenzijde met de gotische bogen en het puntdak, evenals het rechterpaneel, biedt het kunstwerk ons nog steeds een fascinerend inzicht in de bijbelse verhalen die erin zijn afgebeeld. De triptiek is een rijk visueel narratief waarin symboliek en geloof samenkomen, en het lezen ervan volgt doorgaans een geordende structuur: van links naar rechts en van boven naar beneden

Op het bovenste deel van het linkerluik van de triptiek wordt de annunciatie uitgebeeld. In een sierlijke gotische nis verschijnt de aartsengel Gabriël aan de Heilige Maagd Maria, om haar de boodschap te brengen dat zij de moeder zal worden van de Zoon van God. Rechts van deze scène ontmoet Maria haar moeder, de Heilige Anna wat hun ontmoeting bijzonder symbolisch maakt.

Annunciatie, Olieverf op hout, Barthélemy d'Eyck ca.1443-1445

In het midden van het linkerluik, onder een reeks gotische bogen, wordt de aanbedding van de drie wijzen weergegeven. De drie koningen – Melchior, Balthazar en Gaspard – brengen hun geschenken aan het pasgeboren Christuskind. Deze scène straalt devotie en verwondering uit.

Aanbedding der koningen, Olieverf op canvas, Rogier van der Weyden ca. 1460-1470

Onderaan het linkerluik zien we een dramatisch tafereel: de kindermoord te Bethlehem. Koning Herodes, gezeten op een troon en getooid met een kroon in een gotische nis, lijkt onbewogen terwijl aan zijn rechterzijde twee soldaten onschuldige kinderen doden met zwaarden. Het bloedbad voltrekt zich onder dubbele gotische bogen, een schrijnende illustratie van het geweld dat volgde op de geboorte van Christus.

De Kindermoord van Bethlehem, Olieverf. Pieter Paul Rubens ca. 1611-1612.

De Vlucht naar Egypte, Olieverf op paneel, Rembrandt. ca.1627.

Het rechterluik van de triptiek ontbreekt, maar vermoedelijk bevatte het scènes zoals de geboorte van Jezus rechts bovenaan, in het midden de Heilige Maria met het Kind Jezus in haar armen, en rechts onderaan de vlucht naar Egypte. Deze ontbrekende taferelen zouden de cyclus van Christus' vroege leven hebben voltooid.

De recent teruggevonden triptiek is een opmerkelijk en zeldzaam kunstvoorwerp, met een gewicht van 19,72 gram en afmetingen van 104,4 mm bij 55,5 mm. Het geheel is in één stuk gegoten, inclusief de omlijsting en de gedetailleerde voorstellingen. Van dit type opengewerkte drieluikjes zijn wereldwijd slechts enkele exemplaren bekend. Ze werden onder andere gevonden in Dordrecht, Sluis, Damme, Brugge (twee exemplaren), Gent en één in Engeland. Opvallend is dat geen van deze triptieken volledig intact is; meestal ontbreekt het rechter paneel. Tot op heden is er nog geen compleet exemplaar ontdekt.

Daarnaast zijn er drie gefragmenteerde triptieken teruggevonden, voorzien van een tinnen achtergrond. Deze exemplaren, gevonden in Amsterdam, Veere en King's Lynn (Verenigd Koninkrijk), hebben een uniek ontwerp met drie boven elkaar geplaatste voorstellingen: de Geboorte van Christus, de Vlucht naar Egypte en de Kindermoord van Bethlehem. De achterzijde van deze triptieken wordt gekenmerkt door een versiering in ruitjespatroon met bolletjes, wat een verfijnde afwerking en een bijzondere artistieke stijl weerspiegelt.

Deze vondsten bieden een fascinerend inzicht in middeleeuwse kunst en religieuze devotie, terwijl ze ook vragen oproepen over het oorspronkelijke gebruik en de verspreiding van deze unieke objecten.

